

A Psycho-Educational Analysis of Child Development Components in the Palestinian Short Story Based on Piaget's and Erikson's Theories (A Case Study of "The Alphabet Village" Story)

Ezzat Molla Ebrahimi¹, Mobina Kabiri²

¹ Professor, Department of Arabic Language and Literature, University of Tehran, Tehran, Iran. mebrahim@ut.ac.ir

² M.A., Department of Arabic Language and Literature, University of Tehran, Tehran, Iran (**Corresponding author**). mokab.ar.tr@gmail.com

Abstract

The present study was conducted with the aim of a psycho-educational analysis of the cognitive, emotional, and social development components in the story "The Alphabet Village" by Mahmoud Shuqair, the famous Palestinian author. By personifying the letters of the alphabet, this story has a prominent impact on child education. The research method is descriptive-analytical, and the data collection tool is library study. The data were analyzed using the qualitative content analysis technique, relying on Piaget's theoretical framework in the domain of educational-cognitive development and Erikson's theory in the domain of psycho-social development. The research findings indicate that the author, through the intelligent utilization of imaginative elements and interactive situations, has been able to indirectly provide a suitable ground for spiritual education, the reinforcement of problem-solving skills, the cultivation of empathy, and the understanding of social responsibility in children. This story possesses a high capacity for integrating the domains of literature and developmental psychology and can be used as a model for producing educational content in the field of children.

Keywords: Children's Literature, Developmental Psychology, Educational Development, Emotional Development, Social Development, Mahmoud Shuqair, "The Alphabet Village" Story, Primary Education, Piaget's Theory, Erikson's Theory.

Received: 2026/01/14 ; **Revised:** 2026/03/19 ; **Accepted:** 2026/04/19 ; **Published online:** 2026/07/01

Cite this article: Molla Ebrahimi, E. & Kabiri, M. (2026). A Psycho-Educational Analysis of Child Development Components in the Palestinian Short Story Based on Piaget's and Erikson's Theories (A Case Study of "The Alphabet Village" Story). *Research Quarterly of Islamic Education and Training*, 7(2), p. 97-112.
<https://doi.org/10.48310/riet.2026.21097.1552>

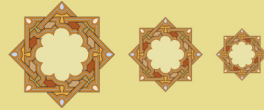
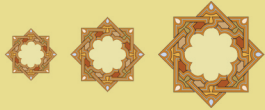
Publisher: Farhangian University

<http://tarbiatmaaref.cfu.ac.ir/>

Article type: Research Article

©2026/authors retain the copyright and full publishing rights

تحلیل روان‌شناختی - تربیتی مؤلفه‌های رشد کودک در داستان کوتاه فلسطین بر اساس نظریه‌های پیاژه و اریکسون (مطالعه موردی داستان دهکده حروف الفبا)

عزت ملا ابراهیمی^۱، مبینا کبیری^۲

^۱ استاد، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. mebrahim@ut.ac.ir

^۲ کارشناسی ارشد، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

mokab.ar.tr@gmail.com

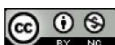
چکیده

پژوهش حاضر با هدف تحلیل روان‌شناختی - تربیتی مؤلفه‌های رشد شناختی، عاطفی و اجتماعی در داستان «دهکده حروف الفبا» اثر محمود شقیر، نویسنده مشهور فلسطینی، انجام شده است. این داستان با شخصیت‌بخشی به حروف الفبا، اثر شاخصی در تربیت کودک دارد. روش پژوهش، توصیفی - تحلیلی بوده و ابزار گردآوری داده‌ها، مطالعه کتابخانه‌ای است. داده‌ها با استفاده از تکنیک تحلیل محتوای کیفی و با تکیه بر چارچوب نظری پیاژه در حیطه رشد تربیتی - شناختی و نظریه اریکسون در حیطه رشد روانی - اجتماعی تحلیل شده‌اند. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که نویسنده با بهره‌گیری هوشمندانه از عناصر خیال و موقعیت‌های تعاملی، توانسته به شیوه‌ای غیرمستقیم، زمینه‌ای مناسب برای تربیت روحی، تقویت مهارت‌های حل مسئله، پرورش همدلی و درک مسئولیت‌پذیری اجتماعی در کودکان فراهم آورد. این داستان از ظرفیت بالایی برای تلفیق حیطه ادبیات و روان‌شناسی رشد برخوردار است و می‌تواند به عنوان الگویی برای تولید محتوای آموزشی در حوزه کودکان مورد استفاده قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها: ادبیات کودک، روان‌شناسی رشد، رشد تربیتی، رشد عاطفی، رشد اجتماعی، محمود شقیر، داستان «دهکده حروف الفبا»، آموزش ابتدایی، نظریه پیاژه، نظریه اریکسون.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۰/۲۴؛ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۲/۲۸؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۱/۳۰؛ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۵/۰۴/۱۰

استناد به این مقاله: ملا ابراهیمی، عزت؛ کبیری، مبینا (۱۴۰۵). تحلیل روان‌شناختی - تربیتی مؤلفه‌های رشد کودک در داستان کوتاه فلسطین بر اساس نظریه‌های پیاژه و اریکسون (مطالعه موردی داستان دهکده حروف الفبا). پژوهش در آموزش معارف و تربیت اسلامی، ۷(۲)، ص ۹۷-۱۱۲. <https://doi.org/10.48310/riet.2026.21097.1552>

۱. مقدمه

ادبیات کودک یکی از اصلی‌ترین بسترهای تربیتی برای شکل‌گیری تفکر، هویت و مهارت‌های اجتماعی کودکان به‌شمار می‌رود. تحلیل ادبیات این حوزه از منظر روان‌شناسی رشد، امکان شناخت دقیق‌تری از شیوه اثرگذاری داستان بر ذهن و رفتار کودک را فراهم می‌سازد. پژوهشگران حوزه ادبیات کودک بر این باورند که داستان‌های کودکان باید فراتر از انتقال اطلاعات، به رشد چندبعدی نونهالان بیانجامد و «مهارت‌هایی نظیر حل مسئله، همدلی و همکاری اجتماعی آنها را پرورش دهد» (Nikolajeva, 2014, p. 23). این نکته را نیز نباید فراموش کرد که کودک در مراحل میانی رشد، مطابق رویکرد پیازه و اریکسون، نیازمند تقویت دو محور مهم است:

۱) **ساخت‌های منطقی و نمادین ذهنی:** مانند تفکر عملیاتی، حل مسئله، درک روابط جزء و کل.

۲) **هویت اجتماعی و هیجانی:** مانند کسب شایستگی، همکاری گروهی و تاب‌آوری در برابر ناکامی‌ها و مشکلات زندگی.

با این حال، بخش عمده‌ای از پژوهش‌های انجام شده در حوزه ادبیات کودکان، همچنان به ساختارگرایی ادبی یا آموزش صرف سواد ابتدایی محدود مانده‌اند. اما داستان «دهکده حروف الفبا» اثر محمود شقیر، دقیقاً موقعیتی آموزشی خلق می‌کند که در آن، کودک از خلال یک بحران در زندگی (که در این داستان به شکل ناتوانی حسن در تلفظ حرف «راء» نمود یافته‌است)، با چالش‌های شناختی، هیجانی و اجتماعی روبرو می‌شود و در نهایت با کمک هوش جمعی و خلاقیت همگانی، به راه‌حل نهایی دست می‌یابد. این قابلیت‌های آموزشی و روان‌شناختی هنوز از دید پژوهشگران به‌صورت نظام‌مند تبیین نشده است.

در این راستا، پرسش اصلی جستار حاضر به این شرح است: چگونه مؤلفه‌های سه‌گانه رشد کودک (شناختی، عاطفی، اجتماعی) مبتنی بر نظریه‌های پیازه و اریکسون در داستان «دهکده حروف الفبا» بازنمایی شده‌اند؟ و این داستان تا چه اندازه می‌تواند به عنوان ابزار آموزشی، درمانی و تربیتی در رشد کودک مورد بهره‌برداری قرار بگیرد؟

۲. پیشینه تحقیق

داستان «دهکده حروف الفبا» از نمونه‌های موفق ادبیات کودکان است که به‌منظور آموزش غیرمستقیم به اطفال، حروف الفبا را شخصیت‌بخشی می‌کند و از طریق تعامل میان آن‌ها، به نوباوگان فرصت تجربه موقعیت‌های واقعی زندگی را می‌دهد. با وجود مطالعات محدودی که درباره این داستان انجام شده، تمرکز پژوهش‌ها عمدتاً بر جنبه‌های فرمی و ساختاری استوار بوده است؛ برای مثال، ملاابراهیمی و

کبیری (۱۴۰۳) این اثر را براساس ریخت‌شناسی پراپ بررسی کرده‌اند، ولی به ابعاد روان‌شناختی آن نپرداخته‌اند. کبیری (۱۴۰۳) نیز در پژوهشی به بررسی رویکردهای فانتزی و اخلاقی آثار شقیر، از جمله داستان «دهکده حروف الفبا» پرداخته، اما نظریه‌های روانشناسی رشد را محور تحقیق خود قرار نداده است. همچنین پژوهش‌های دیگری بر تأثیر شخصیت‌های خیالی در حوزه سوادآموزی یا رشد هیجانی کودکان تأکید نموده‌اند. به عنوان نمونه، شاکر (۲۰۱۸) در پژوهشی به نقش شخصیت‌های حرفی در بهبود سواد ابتدایی و یوسف (۲۰۱۹) به بررسی تأثیر شخصیت‌های خیالی در رشد هیجانی کودکان اشاره کرده‌اند. اما ارتباط مستقیم داستان «دهکده حروف الفبا» با نظریات بنیادین رشد شناختی، روانی و اجتماعی همچنان مغفول مانده است. لذا، این تحقیق با رویکردی نوآورانه می‌کوشد تا خلأ پژوهشی موجود را جبران کند و پیوند میان ادبیات داستانی و روان‌شناسی رشد را به صورت کاربردی نشان دهد.

۳. روش تحقیق

این پژوهش از نوع کیفی بوده و با روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. جامعه آماری پژوهش، متن «داستان دهکده حروف الفبا» است که با استفاده از تکنیک تحلیل محتوای کیفی و با رویکرد استنباطی^۱ مورد بررسی قرار می‌گیرد. چارچوب نظری پژوهش، تلفیقی از «مراحل رشد شناختی» (Piaget, 1972, p. 11). و مرحله «عملیات عینی» و «مراحل رشد روانی-اجتماعی» اریکسون (Erikson, 1980, p. 40-44). است. در این پژوهش برای افزایش اعتبار درونی و قابلیت اطمینان یافته‌ها، از روش مثلث‌سازی^۲ بهره گرفته شده و از دو طریق انجام پذیرفته است:

۱) مثلث‌سازی نظری: داده‌های داستان همزمان، با استفاده از دو چارچوب نظری متفاوت، اما مکمل (پیاژه و اریکسون) تحلیل شده‌اند.

۲) مثلث‌سازی داده‌ها: یافته‌های حاصل از تحلیل داستان، با نتایج حاصل از مطالعات و پژوهش‌های مشابه قبلی (شاکر، ۲۰۱۸؛ یوسف، ۲۰۱۹)، برای شناسایی همخوانی‌ها یا تضادها مقایسه شده است. این رویکرد روش شناختی، تحلیلی دقیق و چندوجهی از ابعاد روانشناختی نهفته در متن ادبی را تضمین می‌کند.

۳-۱. خلاصه داستان

داستان کوتاه «قریه الحروف»، قصه پسر خردسالی به نام «حسن» است که به تنهایی در روستایی

1. Deductive Content Analysis

2. Triangulation

موسوم به دهکده حروف الفبا زندگی می‌کند. حسن به همراه این حروف الفبا، تنها ساکنان آن دهکده هستند. شیوه زندگی حسن در این دهکده بدین صورت است که او برای استفاده از هر چیزی، با کنار هم قرار دادن حروف آن واژه، آن را می‌سازد و با این کار به آن هستی می‌بخشد. حسن قادر نیست حرف «راء» را به درستی تلفظ کند. به همین جهت او در شکل‌دهی و تلفظ واژگانی که این حرف در آنها به کار رفته است، با محدودیت مواجه می‌شود. حسن گمان می‌کند ریشه مشکل به این دلیل است که «راء» با او دشمنی دارد و از دادن حرفی به وی امتناع می‌ورزد. حسن روزی بیمار می‌شود، به حدی که قادر به حرکت کردن نبوده و برای معالجه ناچار است از داروهای خاصی استفاده کند. اما متوجه می‌شود در واژگان این داروها حرف «راء» قرار گرفته است. یعنی اینکه او قادر به شکل‌دهی و ساختن واژگان این داروها و به دست آوردن آنها نیست. حسن با مشکلی جدی روبرو است. بدنش از حرکت بازمانده و از سوی دیگر امکان تهیه دارو و غذا برایش فراهم نیست. بر اثر این مشکلات، او در معرض مرگ قرار می‌گیرد. سایر حروف، که دوستان حسن در داخل آن دهکده هستند، به کمک او می‌شتابند. حسن با مساعدت دیگران، به روش خلاقانه‌ای دست می‌یابد که به او کمک می‌کند با تغییر دادن سبک زندگی‌اش، بر این مشکل فائق آید. بدین ترتیب او موفق می‌شود به زندگی عادی بازگردد.

۴. چارچوب نظری

چارچوب نظری این پژوهش بر دو رکن اساسی روانشناسی رشد استوار است: نظریه رشد شناختی ژان پیاژه و نظریه رشد روانی- اجتماعی اریک اریکسون. این دو نظریه، در کنار یکدیگر لنزی جامع برای تحلیل ابعاد مختلف رشد کودک (شناختی، عاطفی، اجتماعی) فراهم می‌آورند. ادبیات داستانی کودکان، به ویژه گونه فانتزی و نمادین، بستری غنی برای بازنمایی و حتی تسهیل این فرآیندهای رشدی است. اثر مورد مطالعه، «قریة الحروف»، با شخصیت‌بخشی به حروف الفبا، جهانی نمادین خلق می‌کند که به طور مستقیم با مراحل عینی و منطقی ذهن کودک و همچنین کشمکش‌های روانی- اجتماعی او در تعامل است.

۴-۱. نظریه رشد شناختی پیاژه^۱

پیاژه، رشد شناختی را نه به عنوان افزایش کمی اطلاعات، بلکه به عنوان تغییری کیفی در ساختارهای ذهنی (سازه‌های شناختی) می‌داند که «از طریق تعامل بین بلوغ زیستی، تجربه فیزیکی، تعامل اجتماعی و تعادل‌جویی^۲ شکل می‌گیرد» (Piaget, 1972, p. 38).

1. Piaget's Theory of Cognitive Development

2. Equilibration

مرحله عملیات عینی^۱ (۷-۱۱ سال): این مرحله که مخاطب هدف داستان «قریة الحروف» در آن قرار دارد، با دستاوردهای شناختی بنیادینی مشخص می‌شود.

حفظ ذهنی:^۲ به معنای درک این نکته است که مقدار یک ماده با تغییر شکل ظاهری آن تغییر نمی‌کند. در این داستان، این مفهوم زمانی تجلی می‌یابد که حروف با ترکیب‌های مختلف، واژه‌های جدید، اما مرتبط (مانند تبدیل «بلح» به «تمر») می‌سازند. کودک درمی‌یابد که ذات حروف (به عنوان نمادهای صوتی) ثابت است، حتی اگر جایگاه و ترکیب آن‌ها تغییر کند.

رده‌بندی:^۳ توانایی مرتب کردن اشیاء براساس یک ویژگی خاص. شخصیت‌های داستان (حروف) خود به صورت یک سیستم رده‌بندی شده طبیعی هستند (حروف الفبا). کودک ضمن دنبال کردن داستان، ناخودآگاه در حال تمرین رده‌بندی و درک روابط بین این نمادها است.

جان‌پنداری:^۴ نسبت دادن ویژگی‌های انسانی به اشیای بی‌جان. پیازه این پدیده را در مراحل اولیه رشد می‌دانست، اما در بافت ادبیات فانتزی، جان‌پنداری عاملی است که به کودک اجازه می‌دهد تا به طور نمادین با دنیای انتزاعی (حروف) ارتباط عاطفی و شناختی برقرار کند. این دقیقاً تکنیک اصلی محمود شقیر در این داستان است.

عمل معکوس‌پذیری:^۵ توانایی ذهن برای بازگشت به نقطه آغاز یک عمل. راه‌حل ارائه شده در داستان (ساختن کلمات جدید از طریق ترکیب و تفکیک حروف) مستلزم درکی از معکوس‌پذیری است؛ درک اینکه یک کلمه را می‌توان به اجزای تشکیل‌دهنده آن شکست و دوباره آن را به صورت دیگری ترکیب کرد.

انعکاس در داستان: کل روایت داستان، شرح یک «مسئله» است (مشکل تلفظ حسن)، که نیازمند یک «راه‌حل عملیاتی» است. فرآیند فکری که حرف «ذال» برای حل مشکل به کار می‌برد (تجزیه و تحلیل، ترکیب مجدد و تغییر کارکرد)، نمونه‌ای عینی از «تفکر عملیاتی» است که کودک مخاطب را به چالش می‌کشد و آن را تقویت می‌نماید. یکی از مؤلفه‌های تأثیرگذار برای کسب موفقیت در این فرآیند، بهره‌مندی و بکارگیری قدرت اعتماد به نفس در افراد است. «اعتماد به نفس، رکنی اساسی در سلامت روان و رشد عاطفی محسوب می‌شود که بر عملکرد انسان تاثیر می‌گذارد» (رستمی و همکاران، ۱۴۰۱، ص ۵۰).

1. Concrete Operational Stage
2. Conservation
3. Classification
4. Animism
5. Reversibility

۴-۲. نظریه‌ی رشد روانی - اجتماعی اریکسون^۱

اریکسون رشد انسان را در هشت مرحله از تولد تا مرگ می‌داند که «هر مرحله حول یک بحران روانی - اجتماعی متمرکز بوده و فرد باید آن را حل کند، تا به یک فضیلت روانی خاص دست یابد» (Erikson, 1950, p. 13). اگر از دو مرحله «اعتماد در برابر عدم اعتماد» - ویژه سنین تولد تا ۱ سالگی - و «خودمختاری در برابر شرم و تردید» - ویژه سنین ۱ تا ۳ سالگی - که مخاطبان هدف داستان «قریه الحروف» در آن قرار ندارند، عبور نماییم؛ مراحل بعدی را می‌توان به ترتیب زیر بیان کرد:

مرحله سوم: ابتکار در مقابل احساس گناه^۲ (۳-۵ سال): اگرچه مخاطب اصلی داستان ممکن است کمی بزرگ‌تر باشد، اما درگیری‌های این مرحله، به ویژه «ابتکار عمل»، به وضوح در داستان نمایان است. حسن برای حل مشکلش تلاش می‌کند از خود، ابتکار عمل به خرج دهد (هرچند ابتدا ناموفق است) و حروف نیز با تشکیل یک گردهمایی و مشورت، ابتکار جمعی نشان می‌دهند. داستان بر خطرات «احساس در ماندگی» (نقطه مقابل ابتکار) تأکید دارد و سپس راه غلبه بر آن را از طریق عمل جمعی نشان می‌دهد.

مرحله چهارم: سخت‌کوشی در مقابل احساس کهنتری^۳ (۵-۱۲ سال): این مرحله که مستقیماً با گروه سنی مخاطب داستان همپوشانی دارد، هسته مرکزی تحلیل روانی - اجتماعی این پژوهش است. در این مرحله، کودک می‌آموزد که از طریق توجه و پشتکار می‌تواند امور را به انجام رسانده و در برابر چالش‌ها پیروز شود. در صورت شکست، ممکن است احساس «کهنتری» و ناتوانی در او شکل بگیرد. «کودکان برای رسیدن به خواسته‌های خود و رفع مشکل‌شان، راه‌های دیگری را نیز امتحان کرده و به‌ویژه به همکاری با دیگران روی می‌آورند؛ در چنین محیطی گفت‌وگو و مذاکره، استدلال، مشاوره، انتخاب‌گری و مشارکت با دیگران را برمی‌گزینند» (حاج حسینی و همکاران، ۱۳۹۹، ص ۱۳۲).

بحران داستان: حسن دقیقاً در آستانه احساس کهنتری قرار دارد. او به دلیل یک ناتوانی خاص (تلفظ حرف «ر»)، در انجام یک وظیفه حیاتی (تهیه دارو و غذا) شکست خورده و احساس می‌کند «راء» با او دشمنی دارد. این یک تجربه کلاسیک کهنتری است.

راه حل و فضیلت: راه حل ارائه شده توسط جامعه حروف، منجر به «سازندگی»^۴ می‌شود. حسن می‌آموزد که می‌تواند با استفاده از نقاط قوت دیگر (خلاقیت، کمک گرفتن از دیگران) بر نقاط ضعف غلبه

۱. عناوین محورهای رشد روانی - اجتماعی اریکسون، از فصل هفتم کتاب کودکی و جامعه (اریکسون، ۱۳۹۵، ص ۲۳۰ - ۲۶۰) برداشت آزاد و بیان گردیده است.

2. Initiative vs. Guilt

3. Industry vs. Inferiority

4. Industry

کرده و به یک عضو مولد و سازنده در جامعه تبدیل شود. این موفقیت، «کفایت»^۱ را که فضیلت این مرحله است، در او تقویت می‌کند.

پیش‌نیازهای اجتماعی: اریکسون تأکید می‌کند که حل موفقیت‌آمیز بحران هر مرحله، به بافت اجتماعی وابسته است. به عنوان نمونه در این داستان، «همکاری اجتماعی» و «همدلی» سایر حروف (نمادهای همسالان یا بزرگسالان حمایت‌گر)، عامل کلیدی در کمک به حسن برای حل بحران «سخت‌کوشی و سازندگی در مقابل کهنتری» است. این امر اهمیت محیط اجتماعی حمایت‌گر را در رشد سالم کودک نشان می‌دهد.

۵. بحث و بررسی

۵-۱. تلفیق چارچوب‌ها و کاربرد آن در تحلیل ادبی

این دو نظریه در تقاطع «فرد» و «جامعه» به هم می‌رسند. پیازه بر رشد «سازه‌های منطقی درون‌ذاتی» کودک تمرکز دارد، در حالی که اریکسون بر «بحران‌های روانی- اجتماعی در بافت فرهنگی» تأکید می‌ورزد. «قریة الحروف» به طور همزمان هر دو بُعد را خطاب قرار می‌دهد:

از منظر پیازه: داستان یک «سازه شناختی» برای درک نمادها، رابطه جزء و کل، و منطق ترکیب‌پذیری فراهم می‌کند.

از منظر اریکسون: داستان یک «بستر اجتماعی- هیجانی» برای تجربه کردن احساس کهنتری، امید، همکاری و در نهایت دستیابی به حس کفایت فراهم می‌آورد.

۵-۲. تعاریف عملیاتی شاخص‌ها

برای جلوگیری از تفسیرگرایی، شاخص‌های نظری به تعاریف عملیاتی زیر تبدیل شدند.

جدول ۱ - تعاریف عملیاتی برای هر شاخص

شاخص نظری	تعاریف عملیاتی پیشنهادی مقاله	شاهد داستانی
حل مسئله (پيازه)	هر رفتاری که به تعبیر خلاقانه حروف برای ساخت معانی جدید منجر شود (جایگزینی یا ترکیب حروف برای دستیابی به هدف)	ساخت «بلح» از (ب+ل+ح) و تبدیل آن به «تمر» / (فأصبح لديه بلح ... فصار تمرأ)
همیاری اجتماعی (اریکسون)	اقدام حمایت گروهی حروف برای رفع بحران حسن	لَمْ يَسْكُتُوا ... وَشَاوَرُوهُ
احساس کهنتری (اریکسون)	وابستگی و تجربه احساس ناتوانی حسن در انجام کار به دلیل ننگتن «راء»	أصابني مرضٌ ولم أستطع الحركة

شاخص نظری	تعریف عملیاتی پیشنهادی مقاله	شاهد داستانی
جان‌پنداری (پیاژه)	نسبت دادن صفات، اراده و احساسات انسانی به حروف فاقد جان	دوستی و همکاری بی‌دریغ حرف «غین» ... و دشمنی حرف «راء» با حسن / حرف الغین کان یحبني ... والراء لم یکن یحبني
معکوس‌پذیری (پیاژه)	درک تغییر و بازگشت‌پذیری اشیاء	تبدیل کلمات جهت تولید معنا

جمع‌بندی چارچوب: بنابراین، چارچوب نظری تلفیقی این پژوهش، «قریة الحروف» را به عنوان یک ابزار شناختی - اجتماعی در نظر می‌گیرد که از طریق روایت نمادین، هم به «توانمندسازی ساختارهای منطقی ذهن کودک» (مطابق با پیاژه) و هم به تقویت روحیه سازندگی، ابتکار^۱ و کفایت در مواجهه با بحران‌های رشدی (مطابق با اریکسون) می‌پردازد. این تحلیل دو وجهی، عمق آموزشی و روانشناختی اثر را به طور کامل آشکار می‌سازد.

۶. تحلیل یافته‌ها

این مقاله با روش تحلیل محتوای کیفی و با تکیه بر تعریف‌های عملیاتی شاخص‌های رشدی در نظریه پیاژه و اریکسون، ابتدا به کدگذاری و تفسیر نظام‌مند پیام‌های داستانی پرداخته و سپس به تحلیل مؤلفه‌های رشد و تحلیل روانشناسی شخصیت می‌پردازد.

۶-۱. فرآیند کدگذاری

ابتدا واحدهای معنایی از متن استخراج گردیده و کدگذاری براساس نظریه‌های مرتبط صورت گرفت. در جدول (۲) واحدهای معنایی متن به تفکیک کد اولیه و مقوله فرعی، براساس نظریه‌های مرتبط دسته‌بندی شده است.

جدول ۲ - کدگذاری براساس واحدهای معنایی متن

واحد معنایی از متن	کد اولیه	مقوله فرعی	نظریه مرتبط
لم یسکتوا ... وشاوروه	کمک دسته‌جمعی	همیاری اجتماعی	Industry - Erikson
أصابني مرضٌ و لم أستطع الحركة	ناتوانی عملکردی	بحران رشدی	Erikson
فأصبح لדיه بلح ... فصار تمراً	تغییر و جایگزینی (ترکیب و تبدیل)	حل مسئله	Piaget / عملیات عینی
حرف الغین کان یحبني	حمایت عاطفی	همدلی و پیوند اجتماعی	Erikson
الراء لم یکن یحبني	احساس طردشدگی	تهدید هویت	Inferiority - Erikson
شخصیت‌بخشی به حروف	جان‌پنداری	تفکر پیش‌عملیاتی	Piaget

۶-۲. تحلیل مؤلفه‌های رشد

بازتاب رشد شناختی: شخصیت‌پردازی حروف به عنوان موجوداتی زنده، باعث می‌شود کودک آن‌ها را به عنوان نمادهایی عینی درک کند که کاملاً با توانایی درک نمادین کودک در مرحله «عملیات عینی» پیازه هماهنگ است. هسته اصلی داستان، مشکل حسن در تلفظ حرف «ر» و راه‌حل خلاقانه آن است. این فرآیند، به طور عملی «حل مسئله»، «تفکر خلاق» و «انعطاف‌پذیری ذهنی» را به کودک می‌آموزد. در متن عربی داستان، راه‌حل خلاقانه این‌گونه بیان شده است: «ذَهَبُوا إِلَى حَرْفِ الذَّالِ الذَّكِيِّ، وَسَاوَرُوهُ فِي مُشْكَلَتِي، فَجَاءَ إِلَيَّ وَقَالَ: لَا تَحْزَنْ يَا صَدِيقِي، إِنَّ حَلَّ هَذِهِ الْمُسْكَلَةِ بَسِيطٌ جَدًّا ... أَخَذَ مِنْهُمْ بَاءً وَلَا مَا وَحَاءً، فَأَصْبَحَ لَدَيْهِ بَلَحٌ، ثُمَّ طَلَبَ شِينًا وَمِيمًا وَسِينًا فَصَارَ عِنْدَهُ شَمْسٌ وَوَضَعَ الْبَلَحَ تَحْتَ الشَّمْسِ فَصَارَ تَمْرًا» (شقیق، بی‌تا، ص ۱). در داستان قریة الحروف، هر حرف الفبا، می‌تواند نماد یک ویژگی روان‌شناختی یا اجتماعی محسوب شود که در تعامل با حسن، به رشد چند بُعدی او کمک می‌کند. کبیری در پژوهشی، فرآیند نمادینی را شرح می‌دهد که نتیجه این راه‌حل خلاقانه است و موجب خلاصی حسن از مشکلش می‌گردد: «حرف «ذال» با جمع‌آوری حروف «ب»، «ل»، «ح»، «م» کلمه «بلح» (خرمای نارس) و با ترکیب «ش»، «م»، «س» کلمه «شمس» را می‌سازد. سپس با قرار دادن «بلح» در مقابل «شمس»، باعث رسیده شدنش شده و آن را به «تمر» (خرمای رسیده) تبدیل می‌کند. این فرآیند نمادین، به کودک می‌آموزد که می‌توان با تغییر زاویه دید و به‌کارگیری خلاقیت، بر محدودیت‌ها غلبه کرد» (کبیری، ۱۴۰۳، ص ۶۱).

بازتاب رشد هیجانی-عاطفی: داستان به خوبی احساساتی مانند ناامیدی، ترس و سپس امیدواری حسن را به تصویر می‌کشد. واکنش سایر حروف که برای کمک به او گرد هم می‌آیند، نمونه‌ای بارز از «همدلی» و «همکاری» است. «لَكِنَّ أَصْدِقَائِي الْحُرُوفَ لَمْ يَسْكُتُوا، ذَهَبُوا إِلَى حَرْفِ الذَّالِ الذَّكِيِّ، وَسَاوَرُوهُ فِي مُشْكَلَتِي» (شقیق، بی‌تا، ص ۱). عبارت «لم یسکتوا» (دغدغه‌مندی و اینکه سایرین سکوت نکردند) و فعل «ساوروه» (همکاری جمعی و مشاوره دادن به حرف ذال برای حل مسئله)، به وضوح خلاقیت و ابتکار و همدلی جمعی حروف را نشان می‌دهد. این صحنه به کودک می‌آموزد که در مواجهه با مشکلات دیگران، بی‌تفاوت نباشد. صحنه تشکر حسن با عبارت جایگزین، نشان‌دهنده رشد هیجانی اوست: «قُلْتُ لَهُ: سَلَّمْتُ يَدَاكَ يَا صَدِيقِي، فَضَحِكَ حَرْفُ الذَّالِ وَضَحِكَ الْحُرُوفُ لِأَنِّي تَعَلَّمْتُ الدَّرْسَ جَيِّدًا» (شقیق، بی‌تا، ص ۱). کبیری در پژوهشی راه‌حل خلاقانه‌ای را که حسن برای ابراز رشد هیجانی‌اش به کار گرفته است، اینچنین شرح می‌دهد: «حسن به جای استفاده از کلمه «شکراً» که حرف «ر» دارد، از عبارت «سَلَّمْتُ يَدَاكَ» (دستت درد نکند)، استفاده می‌کند. این نشان‌دهنده درک موقعیت و توانایی یافتن راه‌حل‌های جایگزین برای بیان احساسات است» (کبیری، ۱۴۰۳، ص ۶۱).

بازتاب رشد اجتماعی: تعامل حسن با حروف، نمادی از زندگی اجتماعی است. هر حرفی نقش خاص خود را دارد و جامعه دهکده تنها با مشارکت همه آن‌ها معنا می‌یابد. «همزه» طیب دهکده است. حرف «ذال» شخصیت باهوش دهکده، مشاور و مرجع مراجعه ساکنان به شمار می‌رود. این مفهوم در سراسر داستان پراکنده است و می‌توان به کل فرآیند همکاری حروف با یکدیگر و با حسن استناد کرد. کبیری در پژوهشی این مطلب را چنین شرح داده است: «در جای‌جای داستان، موجودات بی‌جان توانسته‌اند از ویژگی‌هایی انسانی و اجتماعی از قبیل حرف زدن، راه رفتن، غذا خوردن، کمک کردن و کمک گرفتن، دلسوزی، هوش و ذکاوت برخوردار شوند. در این داستان، «همزه» دکتر «دهکده حروف» و حرف «ذال» به عنوان شخصیت باهوش دهکده معرفی شده‌اند. شقیر از قول حسن می‌گوید: سایر حروف که دوست من بودند، به سراغ «ذالم باهوش رفتند و درباره مشکل من با وی مشورت کردند و از او راهنمایی خواستند. از طرفی، صفات «دوست داشتن» و «دشمنی کردن» به دو حرف «غین» و «راء» نسبت داده شده است، آنجا که حسن می‌گوید حرف «غین» از سایر حروف، مرا بیشتر دوست دارد؛ یا در جای دیگری بیان می‌کند که یکی از آن حروف، حرف «راء» است که مرا دوست ندارد. علاوه بر اینها، حرف «غین» در داستان به صفت «فخور» متّصف شده است. آنجا که حسن می‌گوید، حرف «غین»، «فخور» است؛ به خاطر اینکه تنها اوست که می‌تواند در میان سایر کلمات، جای حرف «راء» را در زبان من بگیرد، و از این جهت او به خود مباهات می‌کند» (کبیری، ۱۴۰۳، ص ۵۳). این مفهوم که «هیچ حرفی به تنهایی معنا ندارد و تنها در کنار دیگران است که کلمات را می‌سازند»، استعاره‌ای قدرتمند از «مسئولیت‌پذیری اجتماعی» و «همبستگی» است. کودک درمی‌یابد که جامعه‌ای سالم است که در آن همه اعضاء در کنار هم و با پذیرش تفاوت‌ها (مانند حرف «ر» که متفاوت است)، مشارکت می‌کنند.

۳-۶. تحلیل روانشناسی شخصیت

۱-۳-۶. حمایت اجتماعی

حرف «ذال» شخصیتی که در داستان به عنوان «ذکی» (زیرک) توصیف شده، نقش مشاور دهکده حروف و مشکل‌گشای ساکنان آن را ایفا می‌کند. از منظر نظریه اریکسون، «ذال» به عنوان نماد خردورزی، نماینده یک «منبع حمایت اجتماعی» است که کودک در مرحله «سخت‌کوشی در مقابل احساس کهنتری» به آن نیاز دارد. اقدام «ذال» در گرد آوردن حروف و ارائه راه‌حل خلاقانه، نه تنها نمونه‌ای از تفکر عملیاتی (پیاژه) است، بلکه مدل‌سازی رفتار مبتنی بر ابتکار عمل و سازندگی را به نمایش می‌گذارد. این صحنه به کودک می‌آموزد که در مواجهه با مشکلات، می‌توان از خرد جمعی و مشورت بهره برد.

۶-۳-۲. همدلی

حرف «غین» شخصیتی است که نماد همدلی و جبران است. حسن اشاره می‌کند که «غین» او را بیشتر از دیگران دوست دارد و حتی می‌تواند جای حرف «الراء» را در تلفظ او بگیرد (جایگزین شدن در هنگام کمبود). این ویژگی، «غین» را به نماد «همدلی» و «انعطاف‌پذیری» تبدیل می‌کند. از دیدگاه رشد عاطفی، «غین» نشان می‌دهد که چگونه یک دوست حمایت‌گر می‌تواند نقص یا ضعف دیگری را بپذیرد و حتی برای جبران آن تلاش کند. این مفهوم به طور غیرمستقیم «درک تفاوت‌های فردی» و «پذیرش دیگران با وجود نواقص» را به کودک آموزش می‌دهد. «فردی که به رشد عاطفی کامل رسیده باشد، در زندگی اجتماعی توانایی برقراری ارتباط صحیح با دیگران را دارد و توانایی پذیرش مسئولیت در قبال خود و دیگران را نیز پیدا می‌کند و در تعامل با دیگران موفق است؛ خودخواه و خودمحور نیست و توانایی تطبیق با شرایط و محیط پیرامونش را دارد» (رستمی و همکاران، ۱۴۰۱، ص ۴۹).

۶-۳-۳. مراقبت

در این داستان حرف «همزه» نماد مراقبت و سلامت است و به عنوان طبیب دهکده معرفی می‌شود. این شخصیت‌پردازی، نقش «مراقبت» و «مسئولیت‌پذیری در قبال سلامت دیگران» را برجسته می‌سازد. از منظر اریکسون، این نقش می‌تواند با مفهوم «مراقبت» در مراحل بالاتر رشد (میانسالی) نیز مرتبط باشد، اما در بافت داستان، برای کودک قابل درک و الگو برداری است.

۶-۳-۴. تحمل تفاوت

در این داستان حرف «راء» نماد تفاوت و چالش است. «راء» تنها حرفی است که به عنوان یک «ضدقهرمان» یا منبع چالش ظاهر می‌شود. اما نکته ظریف داستان این است که «راء» ذاتاً شرور نیست، بلکه تنها با دیگران تفاوت دارد. این موضوع به کودک می‌آموزد که گاه مشکلات نه از سر دشمنی، بلکه از عدم تطابق یا تفاوت ناشی می‌شوند. پذیرش این مفهوم، پایه‌ای برای رشد «تحمل تفاوت‌ها» و «یافتن راه‌حل‌های سازنده بدون حذف دیگران» است.

۷. تحلیل روانشناسی محتوا

۷-۱. بحران

شقیق در بخشی از داستان، بحرانی را شرح می‌دهد که زندگی حسن را درگیر خود می‌سازد. «وَدَاتَ يَوْمٍ، أَصَابَ حَسَنٌ مَرَضٌ عَضَالٌ، فَأَصْبَحَ غَيْرَ قَادِرٍ عَلَى الْحَرَكَةِ... وَالْأَدْوِيَّةُ الَّتِي يَحْتَاجُهَا فِيهَا حَرْفُ الرَّاءِ!» (شقیق، بی‌تا، ص ۱)، «او روزی حسن به بیماری سختی مبتلا شد، تا آنجا که قادر به حرکت نبود ... و

داروهایی که به آن‌ها نیاز داشت، درونشان حرف «راء» بود!»

۷-۱-۱. تحلیل روان‌شناختی

این نقطه اوج بحران است که هم‌زمان هر سه بعد رشد را تحت تأثیر قرار می‌دهد:

شناختی: کودک با مفهوم «علت و معلول» به صورت عینی مواجه می‌شود. بیماری ← نیاز به تأمین دارو ← داروها از واژگانی ساخته شده‌اند که در خود حرف «راء» دارند ← حسن نمی‌تواند آن‌ها را تلفظ کند.

عاطفی: احساس درماندگی، ترس و اضطراب حسن به خوب بیان شده است. این احساسات برای کودک قابل شناسایی و هم‌ذات‌پنداری است.

اجتماعی: بحران، حسن را در موقعیتی قرار می‌دهد که برای بقاء، به کمک جامعه (اهالی ساکن در دهکده حروف) نیاز دارد. این امر «وابستگی متقابل» را نشان می‌دهد.

مشورت: شقیر در بخش دیگری از داستان به موضوع مشاوره می‌پردازد. «لَمْ يَسْكَتُوا ... تَحَدَّثُوا مَعَ الدَّالِّ الذِّكِّيِّ، وَسَاوَرُوهُ فِي شَأْنِي» (شقیر، بی‌تا، ص ۱)، «آن‌ها سکوت نکردند ... با ذال زیرک صحبت کردند و در مورد (مشکل) من با او مشورت نمودند» این جمله کوتاه، غنی از مفاهیم رشد اجتماعی-هیجانی است.

مسئولیت‌پذیری: عبارت «لَمْ يَسْكَتُوا» (سکوت نکردند)، نشان‌دهنده مسئولیت‌پذیری اجتماعی و عدم بی‌تفاوتی است. این رفتار مدل‌سازی شده، به کودک می‌آموزد که در برابر مشکلات دیگران باید واکنش نشان داد.

خرد جمعی: بیان «سَاوَرُوهُ» (با او مشورت کردند)، تجسم عینی «مشورت گرفتن» و «تفکر گروهی» است. این مفهوم با مرحله «سخت‌کوشی» اریکسون مرتبط است، جایی که کودک می‌آموزد برای حل مشکلات، می‌توان از منابع اجتماعی استفاده کرد.

خلاقیت: شقیر در بخشی از داستان به موضوع راه‌حل خلاقانه می‌پردازد. «فَجَاءَ بِيَدَيْهِ بَاءً وَ لَامًا وَ حَاءً، فَأَصْبَحَ بَلَحًا ... ثُمَّ وَضَعَ الْبَلَحَ أَمَامَ الشَّمْسِ، فَأَصْبَحَ تَمْرًا» (شقیر، بی‌تا، ص ۱)، «پس [حرف «ذال»] در دستانش حروف «ب»، «ال» و «ح» را آورد و آن‌ها را به «بلح» (خرمای نارس) تبدیل کرد ... آنگاه بلح را در مقابل آفتاب قرار داد، تا به «تمر» (خرمای رسیده) تبدیل شد.

۷-۱-۲. تحلیل روان‌شناختی

این راه‌حل، اوج شکوفایی شناختی و اجتماعی داستان است:

از نگاه پیاژه: این فرآیند مستلزم درک «معکوس‌پذیری» (تجزیه و ترکیب مجدد کلمات) و «حفظ

ذهنی» (اینکه ماهیت حروف با تغییر ترکیب آن‌ها عوض نمی‌شود) است. از نگاه اریکسون: این راه‌حل نتیجه «سخت‌کوشی» و «همکاری اجتماعی» است که منجر به احساس «کفایت» در شخصیت حسن و کل جامعه حروف می‌شود. کودک می‌آموزد که با خلاقیت و کار گروهی می‌توان بر موانع غلبه کرد.

۸. نتیجه‌گیری

نتایج این پژوهش نشان داد که داستان «قریه الحروف» اثر محمود شقیر، نمونه‌ای موفق و پیشرو از ادبیات کودک عربی است که به شیوه‌ای غیرمستقیم و هنرمندانه، مؤلفه‌های اصلی رشد کودک را پوشش می‌دهد. با استناد به متن عربی داستان، مشهود است که شقیر با بهره‌گیری از شخصیت‌پردازی نمادین، به آموزش مفاهیم پیچیده‌ای چون حل مسئله، همدلی و تعامل اجتماعی می‌پردازد. این داستان نه تنها به تقویت مهارت‌های زبانی می‌پردازد، بلکه به عنوان ابزاری آموزشی برای پرورش تفکر خلاق، تقویت هوش هیجانی و آموزش مهارت‌های زندگی اجتماعی عمل می‌کند. براساس کدگذاری نظام‌مند متن، ۱۲ واحد معنایی در ارتباط مستقیم با مؤلفه‌های پیاژه و ۹ واحد معنایی مرتبط با مراحل اریکسون استخراج شد که نشان‌دهنده انطباق قوی داستان با نیازهای رشدی کودکان است. پیشنهاد می‌شود از چنین آثاری به عنوان متون مکمل در برنامه‌های درسی دوره ابتدایی و نیز در کلینیک‌های مشاوره کودک استفاده شود. همچنین به پژوهشگران آینده پیشنهاد می‌گردد این چارچوب تحلیلی را بر سایر آثار برجسته ادبیات کودک جهان تطبیق دهند.

— منابع —

- اریکسون، اریک (۱۳۹۵). کودکی و جامعه. مترجم: مسعود میربها. تهران: نشر مرکز.
- حاج‌حسینی، منصوره؛ آزاد، فاطمه؛ ناجی، الهام (۱۳۹۹). مطالعه پدیدارشناختی مدرسه طبیعت و پیامدهای آن در رشد عاطفی و اجتماعی کودکان. پژوهش‌های کاربردی روانشناختی، ۱۱(۱)، ص ۱۱۷-۱۳۶.
- رستمی، فاطمه؛ عبادی، عباس؛ خاقانی‌زاده، مرتضی؛ مختاری نوری، جمیله (۱۴۰۱). بهبود رشد عاطفی دانشجویان پرستاری مبتنی بر نظریه رشد بخشیدن و الگو شدن. آموزش پرستاری، ۱۱(۲)، ص ۴۴-۵۲.
- شقیق، محمود (بی‌تا). قرینه الحروف.
- کبیری، مبینا (۱۴۰۳). بررسی ادبیات تخیلی در آثار محمود شقیق، مطالعه موردی داستان‌های کوتاه «النحلة الطيبة» و «قرینه الحروف» و رمان «أنا وجمانة». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تهران.
- ملا ابراهیمی، عزت؛ کبیری، مبینا (۱۴۰۳). نقد و بررسی داستان قرینه الحروف براساس نظریه ریخت‌شناسی پراپ. مجله علمی انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی، ۲۰(۷۲)، ص ۷۹-۹۴.
- Erikson, E.H. (1950). *Childhood and society*. W. W. Norton & Company.
- Erikson, E.H. (1980). *Identity and the Life Cycle*. W. W. Norton & Company.
- Nikolajeva, M. (2014). *Reading for Learning: Cognitive approaches to children's literature*. John Benjamins Publishing.
- Piaget, J. (1972). *The Psychology of the Child*. Basic Books.
- Shaker, M. (2018). The Role of Letter Characters in Early Literacy Development. *Journal of Child Education*, 12(3), p. 112-125.
- Yusuf, A. (2019). Imaginary Characters and Emotional Growth in Children. *International Journal of Children's Literature*, 7(1), p. 70-85.